

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

CURRENT ISSUES OF BUSINESS ENTITIES IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC

Самодай В.П.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бізнес-економіки та адміністрування,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Руденко Н.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки та маркетингу,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Орищенко Є.М.

студентка,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Samoday Valentyna

Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko

Rudenko Natalia

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Oryshchenko Yelizaveta

Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko

У сучасному становищі України перед владою та власниками бізнесу стоїть важливе завдання: стабілізувати та врівноважити економічний стан держави шляхом розвитку внутрішньої та зовнішньої торгівлі країни. Важкий удар зазнала економіка України та всього світу через пандемію COVID-19, це один із найболючіших ударів за останні десятиліття. В епоху глобалізації економіки держав світу не змогли швидко відреагувати на негативний вплив вірусу на населення і господарство та мобілізуватися, через це світове господарство втратило час і зазнало збитків. Для власників малих підприємств це стало фатальним ударом і призвело до банкрутства. Швидкий розвиток подій, зачинені кордони, посилення карантинних обмежень, економічна нестабільність та недосконала система оподаткування, а також інші чинники можуть призвести до катастрофічних наслідків для України.

Ключові слова: економічна діяльність, пандемія, COVID-19, бізнес, карантин, економічна криза.

In the current situation of Ukraine, the authorities and business owners face too important a task: to stabilize and balance the economic state of the state through the development of domestic and foreign trade of the country, the economy of Ukraine and the whole world suffered a heavy blow through the COVID-19 pandemic, causing one of the most painful blows in recent decades. In the era of globalization of the economies of the world's states, countries could not quickly respond to the negative impact of the virus on the population, economy and mobilize at this difficult time, so the world economy lost time and suffered losses. For many small businesses, this was a fatal blow and led to bankruptcy. The existing economic systems turned out to be ineffective, they could not influence the onset of the economic crisis. In Ukraine and in the world, small businesses account for the bulk of business, but at the same time they are the most vulnerable part of the economy, the first to suffer from economic fluctuations. Over the past two decades, more and more often the economies of states have been influenced by the global financial crises, which knock them down and force them to seek financial support from each other, rational and economical use of budget funds. The article substantiates effective ways of dealing with the economic crisis in conditions of quarantine restrictions, examines examples of enterprise management in the world economy. Providing people infected with COVID-19 with appropriate medical care and medication is a particularly important measure to prevent the spread of the coronavirus pandemic. These include: informing citizens about the rules of conduct during the coronavirus

epidemic and providing health feedback; ensuring effective free diagnostics and testing for COVID-19, and most importantly – providing favorable working conditions for the population in a coronavirus pandemic. That is why the study of the legal basis for the organization and implementation of economic activities in the pandemic COVID-19 is relevant and requires careful analysis.

Keywords: *economic activity, pandemic, COVID-19, business, quarantine, economic crisis.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Пандемія COVID-19 є безпрецедентною проблемою. По-перше, вона загрожує життю мільйонів людей у всьому світі. Це вже стало причиною загибелі майже чотирьох мільйонів людей у всьому світі станом на кінець червня 2021 р. Водночас від соціального дистанціювання страждає сектор послуг, сфера, де фізична близькість часто має значення, який більше залежить від мікробізнесу, ніж виробничий сектор. Таким чином, COVID-19 безпосередньо торкнувся самозайнятих осіб більше, ніж зайнятих приватних осіб, та малого бізнесу більше, ніж великих підприємств як у Європі, так і в США. Невеликі фірми у сфері гостинності, роздрібної торгівлі, побутових послуг, розваг найбільше постраждали від роботи в умовах локдауну. Опитування, проведене Торговою палатою серед 5 016 європейських малих та середніх підприємств у листопаді-грудні 2020 р., показало, що практично всі МСП постраждали: у середньому продажі знизилися на 20%, а клієнтська база – на 16%. Уряди всього світу відповіли ініціативами підтримки підприємців, які страждають від пандемії. У США найбільша програма надання коштів малому бізнесу – це Paycheck Protection, програма обсягом 650 млрд дол. на ранніх стадіях пандемії. Програма, керована адміністрацією малого бізнесу, надавала позички малому бізнесу через банки, кредитні спілки та інші фінансові установи з метою збереження малого бізнесу та утримання працівників на заробітній платі. Нова епоха «обслуговувати клієнтів дистанційно» змінить бізнес, а особливо сферу послуг, впливаючи на великі та дрібні фірми у певних галузях, таких як транспорт, готельний бізнес, розваги та особисті послуги. Вага гібридних фірм, платформних фірм у світовій економіці швидко зростатиме. Поява цифрових технологій значно знизила економічні витрати на пошук, зберігання, обчислення, передачу даних і дала змогу вести новий вид економічної діяльності під час пандемії COVID-19 та зміни способу життя.

Актуальність даного дослідження зумовлена тим, що велике питання полягає у тому, що необхідно зрозуміти, як шок та викликана ним рецесія вплинуть на великі компанії і невеликі, молоді та зрілі, сімейні та несімейні фірми не лише в короткостроковій перспективі, а й середньостроковій та довгостроковій. Чи відрізнятиметься це від будь-якого іншого екзогенного шоку? Потенційні наслідки для бізнесу можуть

бути через: закриті приміщення, скорочення робочого часу, скорочення робочих місць, збої в ланцюжку поставок, припинення торгових операцій, зміну бізнес-моделі, втрату віп-клієнтів, а також обмеження на продукти/послуги. Тому сьогодні необхідно вивчити економічні ефекти пандемії COVID-19 для підприємництва та малого бізнесу, а також провести дослідження на визначити можливі економічні наслідки, що стосуються розуміння природи пандемічного шоку, та можливості для малого підприємництва і великих фірм у короткостроковій та довгостроковій перспективі у більш широкому значенні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Заборони, впроваджені через COVID-19, спрямовані на збереження здоров'я людей, проте вони дуже негативно вплинули стан мікро- та малого бізнесу. І ця проблема стала активно обговорюватися в мережі Інтернет, періодичних виданнях, на телебаченні, як приклад – ефір «Шустер LIVE» з директоркою Інституту демографії та соціальних досліджень ім. Птухи НАН України Еллою Лібановою. З'являються більш ретельні дослідження із цієї проблематики (А. Варфоломеев, Д. Денков, О. Гріценко, А. Нешева, О. Давидова, Н. Полстян, М. Клапчук, В. Біян, Т. Лебедева, Л. Яцун, Дж. Берноф). Проте наукових досліджень щодо впливу карантинних заходів на економіку, особливо на малий бізнес, недостатньо, тим більше що ситуація досить динамічна.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Карантин паралізував ділову активність у всіх куточках світу. Для українських підприємців це випробування ускладнило і без того непросту економічну ситуацію. Соціально-економічне оцінювання впливу COVID-19 на бізнес та домогосподарства під керівництвом ПРООН показало, що у 84% домогосподарств зменшилися доходи, а в 43% принаймні один член сім'ї втратив роботу.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Визначити, яких ударів завдала пандемія світовій економіці; дослідити методи боротьби держав світу з результатами економічної кризи та способи підтримки підприємців в умовах карантину.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Зараз найбільший вплив на економічний стан держави чинить фактор розповсюдження пандемії COVID-19, яка завдала удару практично по всіх країнах світу. Як результат,

сталися значні зміни у діяльності багатьох країн світу. У 2020 р. в Україні було оголошено надзвичайний стан карантину. Майже всі країни запровадили санітарно-епідеміологічні заходи (карантинні зони, перевірка температури під час відвідування громадських місць, скасування масових заходів, тимчасове закриття навчальних та культурно-розважальних закладів); встановлено обмеження виїзду/вїзду до країн та транспортний рух усередині країн; в окремих регіонах із найбільш складною ситуацією встановлено обмеження трудової діяльності для невакцинованих громадян; запроваджено нові дистанційні форми праці та освіти.

Такі кроки стали причиною уповільнення економічного розвитку у країнах світу. Наприклад, у II кварталі 2020 р. спостерігалось зменшення обсягу ВВП порівняно з II кварталом 2019 р. в Німеччині, яке становило 11,7%, Іспанії – 22,1%, Франції 19,3%, Австрії – 12,8%, Литві – 3,8%. За даними Міністерства торгівлі США, економічний стан у II кварталі 2020 р. погіршився на 32,9% в перерахунку на річні темпи [3]. За даними Міжнародної організації праці (МОП) при ООН, за перші дев'ять місяців 2020 р. загальна кількість робочого часу скоротилася на 11,7%, що дорівнює 323 млн постійних робочих місць. Зниження кількості робочих годин призвело до зниження доходів населення у розмірі 3,5 трлн дол., або 5,5% глобального ВВП. Через жорсткі карантинні обмеження у деяких країнах влада забезпечила фінансову підтримку компаніям, сім'ям і найбільш уразливим групам населення, які страждають від пандемії найбільше: за деякими оцінками, з березня 2020 р. на ці цілі було виділено приблизно 12 трлн дол. [3].

Не стала винятком у цій ситуації й Україна. За попередньою оцінкою Мінекономіки, значних економічних утрат Україна зазнала у II кварталі: падіння ВВП порівняно з II кварталом 2019 р. становило 11%. Протягом карантинного періоду в Україні також спостерігається і зростання безробіття. За даними Державної служби зайнятості України, статус безробітного у січні-червні 2020 р. отримали 829,4 тис осіб, із них 324,1 тис осіб отримали цей статус у період із 12.03.2020 до 30.06.2020. Уведений в Україні стан карантину створив проблеми у багатьох сферах бізнесу. Багатьом підприємствам, фірмам, організаціям, а також приватним підприємцям довелося припинити свою економічну діяльність на час карантину. Деякі в пошуках варіантів виходу з такого стану переходять на роботу в онлайн-режимі, організують доставку продуктів і товарів до покупців. Представники малого та середнього бізнесу виявилися особливо чутливими до економічних наслідків пандемії. Так, за результатами опитування Європейської бізнес-асоціації, кожен п'ятий малий бізнес в Україні опинився під загрозою закриття [1].

Як показує досвід високорозвинених країн, у кризовому стані розвитку економіки допомога

держави малому бізнесу може призвести до поліпшення економічної ситуації як в окремих регіонах, так і в країні у цілому. В Україні мале підприємництво є рушійною силою всієї економіки. Це підтверджує практичний досвід як зарубіжних країн, так і України. Через це уряди розвинених країн упроваджують програми підтримки, щоб допомогти представникам малого бізнесу пережити кризи з мінімальними втратами. Державні програми підтримки є різноманітними, однак їх основою є схожі методи щодо надання додаткової фінансової допомоги, запобігання безробіттю, зменшення податкового тиску та ін. Наприклад, Німеччина почала одну з найбільш масштабних програм економічної підтримки, на яку було витрачено 37% ВВП країни. Також було скасовано збирання прибутку для фізичних осіб та для підприємств до кінця 2020 р. До того ж підприємства, у яких працює менше 10 людей, отримали можливість фінансової допомоги у розмірі від 9 до 15 тис євро впродовж трьох місяців. На виплату субсидій фізичним особам – підприємцям та мікробізнесу було виділено 10 млрд євро. Також були прийняті заходи отримання кредиту на пільгових умовах та оформлення короткострокових трудових договорів [1]. Італія для протидії економічним наслідкам пандемії використала 20% власного ВВП на те, щоб виплатити самозайнятим особам 600 євро впродовж трьох місяців, роботодавцям компенсували 50% від зарплат протягом дев'яти тижнів, а магазинам надавалися 60% податкових кредитів на оренду. У Франції для маленьких підприємств було скасовано податок та комунальні послуги. Бізнесу, щорічний дохід якого становить менше ніж 1 млн євро або який зазнав 70% збитку через пандемію, надавалися щомісячні гранти у розмірі 1 500 євро. Також держава компенсувала працівникам 70% від їхньої зарплати, а працівники з мінімальною заробітною платою отримали відшкодування 100% [3].

В Україні від уведення карантину малі підприємства зазнали значних збитків. За даними Спілки українських підприємців України, лише у березні 2020 р. стали банкрутами і були вимушені закрити свій бізнес приблизно 6% суб'єктів малого підприємництва. Власники малого та середнього бізнесу зізнаються у зниженні рівня доходів на 25–50% порівняно з докарантинним періодом і в звільненні від 10% до 25% працівників. Окрім того, є додаткове навантаження на державу щодо соціальних виплат та сталося погіршення криміногенної ситуації через те, що багато громадян опинилися без роботи і доходу [2]. Вживання малого бізнесу є передумовою для відновлення економіки країни в післякризовий період, оскільки малий бізнес – це тисячі робочих місць, основа регіонального розвитку та формування сильного середнього класу. Тому важливо утримувати малий бізнес на плаву та захистити його від негативних наслідків

пандемії. На боротьбу з наслідками коронавірусу в держбюджеті України на 2020 р. передбачено 97 млрд грн, що становить 3% ВВП. У рамках антикризової програми допомоги змогли отримати люди, які втратили роботу через карантин. Для мікро-, малого та середнього бізнесу була можливість брати участь у програмах, що фінансуються з державного та місцевих бюджетів, отримувати допомогу на розвиток бізнесу як у фінансовій, так і у нефінансовій формі [3]. На програму підтримки фермерів у 2020 р. уряд виділив 4 млрд грн. Також виділено 1,2 млрд грн за дешевшими кредитами – пільгові кредити впали до 5%. Очікується, що обсяг кредитних ресурсів становитиме 16,4 млрд грн. Також очікується відкриття понад 100 ферм і комплексів, що створить 1 700 додаткових робочих місць, а також збільшить виробництво молока та м'яса на 0,5%. Програмою передбачено державну підтримку розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції у сумі 1 млрд грн, на розвиток фермерства та кооперативів виділено 400 млн грн (очікується, що це призведе до збільшення кількості потужностей для переробки сільськогосподарської продукції); буде робота для сільського населення, підвищиться рівень їхніх знань і навичок у сільськогосподарській діяльності. Окрім того, 400 млн грн виділено на підтримку садівництва, виноградарства та хмелярства, які планується використати на засадження інтенсивних насаджень на 4 тис га, а також на будівництво сховищ і переробних приміщень, що дасть змогу збільшити обсяги продукції з високою додаючою вартістю, сприятиме збільшенню експорту, скороченню імпорту та створенню нових робочих місць [4]. Зрозуміло, що порівнян з розвиненими країнами в Україні немає економічних можливостей для реалізації масштабних програм допомоги, однак український уряд прийняв низку рішень, які передбачають тимчасове пом'якшення бізнесу під час карантину. Зокрема, Національний банк України рекомендував банкам запровадити особливий пільговий період для обслуговування кредитів на період карантину для фізичних та юридичних осіб, при цьому у банків є кілька варіантів реструктуризації кредитів. Також у цей період заборонялося застосовувати штрафи, пеню за несвоєчасне виконання [6].

У табл. 1 наведено закони України щодо підтримки підприємств в умовах пандемії.

Закон України від 4 грудня 2020 р. № 1072-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо соціальної підтримки платників податків на період проведення обмежувальних протиепідемічних заходів, що вживаються для запобігання поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19» в Україні; SARS-CoV-2» встановив додаткові заходи підтримки для фізичних осіб – підприємців. Так, платники єдиного податку I групи

тимчасово були звільнені від сплати єдиного податку за грудень 2020 р. та січень-травень 2021 р., а також від нарахування, обчислення та сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у сумі, що підлягає нарахуванню, розрахунку та оплати такими особами за себе з 1 грудня 2020 р. по 31 травня 2021 р. включно [4]. Законом України № 1072-IX також запроваджено додаткові заходи щодо підтримки громадян і бізнесу на період карантину, спрямовані, зокрема, на вирішення питання погашення податкових боргів платників податків та заборгованості по єдиному внеску, а саме: відстрочення погашення податкового боргу на строк до 1 року 6800,00 грн для фізичних осіб – підприємців та громадян; погашення незначних сум податкового боргу (до 3060,00 грн) шляхом списання його платникам податків; заохочення боржників до погашення основної суми податкового боргу в обмін на прощення фінансових санкцій; перенесення до 1 березня 2021 р. строку списання заборгованості зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування для фізичних осіб – підприємців (окрім фізичних осіб – підприємців, які вибрали спрощену систему оподаткування) та осіб, які займаються самостійною професійною діяльністю [5]. 30 березня 2020 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на надання додаткових соціально-економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» № 540-IX (Закон № 540), який надає додаткові соціально-економічні гарантії для підтримки громадян та бізнесу в протидії поширенню коронавірусу в Україні. Закон передбачає доплату лікарям та іншим працівникам, які займаються лікуванням хворих на COVID-19, до 300% заробітної плати, а соціальним працівникам, які надають послуги громадянам, які перебувають удома, – до 100% посадового окладу. Окрім того, уряд отримав право встановлювати граничні ціни на протиепідемічні та соціально значущі товари на період карантину. Операції з імпорту та постачання в Україну ліків, виробів медичного призначення та обладнання для протидії COVID-19 звільнені від оподаткування ПДВ. Закон № 540 дав змогу вирішити питання забезпечення антисептиками: встановлено нульовий акциз та спрощені адміністративні процедури виробництва та придбання спирту для дезінфекційних засобів.

Запроваджено поняття часткового безробіття на період карантину, а також виплату допомоги по частковому безробіттю працівникам малого та середнього бізнесу, для яких під час карантину будуть збережені робочі місця. Положеннями Закону № 540 також передбачалася заборона на підвищення процентних ставок за всіма кредитними договорами, а споживчі кредити, надані до 2017 р., були тимчасово звільнені від штрафів і пені.

Закони України щодо державної підтримки бізнесу під час карантину

№ З/п	Назва закону	Дата запровадження	Суть
1	№ 1072-ІХ «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо соціальної підтримки платників податків на період проведення обмежувальних протиепідемічних заходів, що вживаються для запобігання поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19»	від 4 грудня 2020 р.	Додаткові заходи підтримки для фізичних осіб – підприємців, також впроваджено додаткові заходи щодо підтримки громадян і бізнесу на період карантину, спрямовані, зокрема, на вирішення питання погашення податкових боргів платників податків та заборгованості по єдиному внеску
2	№ 540- ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на надання додаткових соціально-економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)»	від 30 березня 2020 р.	Надає додаткові соціально-економічні гарантії для підтримки громадян та бізнесу в протидії поширенню коронавірусу в Україні. Також передбачалася заборона на підвищення процентних ставок за всіма кредитними договорами, а споживчі кредити, надані до 2017 р., були тимчасово звільнені від штрафів і пені
3	№ 1071-ІХ «Про підтримку застрахованих осіб та суб'єктів господарювання на період здійснення обмежувальних протиепідемічних заходів, запроваджених із метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2»	від 4 грудня 2020 р.	Передбачено здійснення у 2020 р. виплати суб'єктам господарювання – юридичним особам одноразової компенсації витрат, понесених на сплату єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування
4	Підтримка роботодавців та працівників сфери малого та середнього підприємництва, які скоротили чи припинили діяльність в умовах протидії коронавірусній хворобі COVID-19, є одним із основних положень прийнятого законопроєкту #3275	від 2 квітня 2020 р.	Уведено поняття часткового безробіття на період дії обмежувальних заходів, встановлених Кабінетом Міністрів України для запобігання виникненню та поширенню коронавірусної хвороби. Допомога по частковому безробіттю надаватиметься роботодавцям із числа суб'єктів малого та середнього підприємництва

Джерело: складено авторами на основі [4; 5]

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Пандемія COVID-19 стала чинником, який змінить характер майбутнього розвитку як світової економіки, так і економіки України. Як свідчить досвід розвинених країн, необхідним складником сучасної фінансової політики у державній сфері є реалізація збалансованої державної фінансової політики підтримки малого бізнесу. В умовах кризи державна допомога малому бізнесу може призвести до поліпшення економічної ситуації як у регіонах, так і в країні у цілому. За наявної підтримки та оптимізму малий бізнес в Україні має шанс подолати кризу, але масштаби державної допомоги все ще досить скромні. Необхідно переосмислити існуючу економічну модель і почати впроваджувати необхідні структурні зміни, наприклад перехід на цифрові технології чи створення антикризового фонду, адже підтримка малого бізнесу має бути комплексною та на постійній основі. Отже, види

державної підтримки малого бізнесу в умовах пандемії різняться за обсягом, і переважно така підтримка носить фінансовий характер. При цьому важливе місце в підтримці вітчизняного малого бізнесу мають посідати види діяльності, які мають організаційний характер, серед яких:

- проведення консультацій із питань маркетингу, планування та організації власного бізнесу, питання кредитування та оподаткування;
- проведення консультацій із правового забезпечення підприємницької діяльності в Україні;
- організація конференцій, форумів на онлайн-платформах, насамперед для малого та середнього бізнесу;
- сприяння лобюванню інтересів національних виробників щодо експорту вітчизняних товарів;
- організація дистанційних семінарів та бізнес-тренінгів;
- проведення ярмарків, у тому числі на дистанційній основі, товарів і послуг малого бізнесу тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кисельов В.М. Малий та середній бізнес в Україні в умовах економічної кризи, викликані пандемією COVID-19. Суми, 2021. С. 116–120.
2. Коробцова Д.В. Адаптація суб'єктів господарювання на поспандемічному ринку. Харків, 2021. С. 121–123.
3. Майсун І.В. Порівняльний аналіз діяльності урядів країн Європи щодо допомоги малому бізнесу під час COVID-19. Суми, 2021. С. 126–129.
4. Сичова В.В. Види державної підтримки суб'єктів малого підприємництва в умовах пандемії. Харків, 2021. С. 153–156.
5. Суц О.П. Звільнення від орендної плати суб'єктів підприємницької діяльності під час дії карантину. Харків, 2021. С. 159–162.
6. Попова Л.М., Нестеренко О.В. Правові засади організації та здійснення господарської діяльності в умовах пандемії COVID-19. Харків, 2021. С. 232–239.

REFERENCES:

1. Kiselyov V.M. (2021). Small and medium business in Ukraine in the economic crisis caused by the COVID-19 pandemic. Sumy, pp. 116–120.
2. Korobtsova D.V. (2021). Adaptation of business entities in the post-pandemic market. Kharkiv, pp. 121–123.
3. Maisun I.V. (2021). Comparative analysis of the activities of European governments to help small businesses during COVID-19. Sumy, pp. 126–129.
4. Sichova V.V. (2021). Types of state support for small businesses in a pandemic. Kharkiv, pp. 153–156.
5. Sysh O.P. (2021). Exemption from the rent of business entities during the quarantine. Kharkiv, pp. 159–162.
6. Popova L.M., Nesterenko O.V. (2021). Legal bases of organization and implementation of economic activity in the conditions of pandemic COVID-19. Kharkiv, pp. 232–239.